

Мирослава Георгиева

ЗА ПРОЕКТА „АКАДЕМИЯ НА ПРИЛОЖНИТЕ НАУКИ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО И ДВАМА ОТ ИНИЦИАТОРИТЕ МУ

Miroslava Georgieva

THE PROJECT ACADEMY OF APPLIED SCIENCES AND ITS TWO INITIATORS

Abstract: National crafts are symbols of diligence and promoters of aesthetic ideals in Bulgaria through the centuries. For this reason they have to be known, studied and preserved in their original mode.

Initiative to found a high school for studying crafts with technics and technologies from modern applied arts was long process in Veliko Tdrnovo. Initiators of this idea are two artists – Peter Kantchev and Nediylko Karaneshev. They organized preparatory courses for future students in the Academy some years before its foundation.

In 1926 the foundation stone was officially laid. There was discussion about programmes and crafts that would be studied in temporary and permanent courses. But for the lack of money the project finished at this stage.

Keywords: *Peter Kantchev, Nediylko Karaneshev, national crafts, aesthetic ideals, Academy for applied arts, Veliko Tarnovo.*

УВОД

Идеята за висше училище, в което да се преподават занаяти и „национален стил“ има дълга история във Велико Търново. Художникът Димитър Багрилов¹ още през 1899 г. моли да му бъде разрешено да построи със свои средства върху общинска площ училище, в което да се изучават иконопис, марангоза (резба), моделиране с глина и гипс, скулптура върху камък и рисуване. Общината одобрява молбата му, но поради икономическата криза начинанието не се реализира тогава.

В началото на 20-те год на XX в. много усилия се насочват към създаване на занаятчийско училище, с двор и пансион към него и алея, където да се разположат бюстовете на заслужили дейци от окръга и която да служи за разходки на гражданите. На заседание на Общинския съвет на 22 януари 1925 г. е прието решение училището да се реализира в този вид, гласувана е и исканата сума. На 30.09.1925 г. е отдадено на търг и възложено на предприемача от Провадия Петър Божилов. На 21 юни 1926 г. се състои полагаането на основния камък на училището². Поради липса на средства проектът е замразен на този етап и учебното заведение никога не посреща ученици. Въпреки това, както научаваме

¹ Димитър Багрилов (22.10.1866 – 2.11.1940) е художник, роден във Велико Търново като Димитър Бояджиев. Голяма част от наследството му не е запазена. Известен е като автор на първия герб на Велико Търново след Освобождението, като активен член на туристическо дружество „Трапезица“ и като учител на Борис Денев в гимназията. За него Денев пише в автобиографията си: „Голяма изненада за мене беше малката изложба на завърналия се от Брюксел млад художник Димитър Багрилов, който по-късно стана мой учител в гимназията“.

² ДА – Велико Търново, ф. ДА В.Търново, ф. 29К, оп. 1, а.е 103, л.11, 12,13.

от архива на художника Недялко Каранешев³, един от основните активисти на начиначието, училището има избран директор: *Тогавашните големци на Постоянната комисия търгуваха с идеята, а държача директора без работа една година.. Заедно с Петър Кънчев изпросихме един милион лева от министър Христов...*⁴.

УЧИЛИЩЕТО

Сградата, проектирана от арх. Христо Тотев в стил биндермайер, предизвиква възторга на гражданите и на нея се гледа като на една от най-внушителните нови постройки в града. Тя въздейства със своето обемносилюетно решение като архитектурен образ и се отличава с форми и детайли, съответстващи на общественото ѝ предназначение. Архитектурата е постигната без облицовъчни материали. Покривната конструкция е дървена, страничните крила са покрити с марсилски керемиди, а централната част е с боядисана в тъмно цинкова ламарина. Сградата се състои от сутерен, два етажа на страничните тела и четири етажа на централното тяло, с обща височина 12.80 м. Тя има опростена симетрична схема на плановата композиция с ясно изразен централен вход⁵. Още със започването на строежа, в града и местната преса възникват дискусии редно ли е той да се намира в една от най-атрактивните части на града. Други одобряват идеята и смятат, че строежът се вписва хармонично в заобикалящата околност.

Недялко Каранешев излиза със серия публикации във в-к „Занаятчийска дума“: *Днес в старопрестолния царски град Велико Търново, в живописната „Света гора“ ... се издига високо величествената сграда художествено-занаятчийска академия. Това грамадно здание, което вече е покрито, представлява огнище на просвета и възпитание на бъдещия наш занаятчия*⁶.

В новото училище според Каранешев няма да намерят място учителите чиновници, които са движени единствено от интереси. Учителят в занаятчийската академия трябва да бъде не само творец, но и идеалист. За да дава живот на академията, той трябва да бъде посочен и поставен от занаятчийството, допълва художникът.

Основен въпрос пред отговорните лица е кои занаяти ще се ползват с приоритет. Някои трябва да бъдат застъпени с временни курсове, други – с постоянни. Резбарството, западнало тогава (20 г. на XX в.) – „най-голямото изкуство в миналото“, представлява символично българската история. Декоративното бояджийство е занаят, който обслужва почти всички останали, затова е важно да бъде включено в основната програма, като при него трябва да се запазят старите български мотиви и бои. Керамиката (грънчарство) е един от най-старите занаяти и позволява „най-широки художествени игри“. Занаяти като шивашки, общарски, тенекиджийски, кожарски също трябва да бъдат включени в програмата под форма на курсове. Всеки, който чувства, че може да вижда с духовните си очи „предва-

³ Недялко Каранешев е роден в с. Хотница, Великотърновска област, на 16. 02.1876 г. През 1903 г. завършва Рисувалното училище и заминава на специализация в Италия. Във Флоренция като ученик в ателието на Джовани Фатори се усъвършенства като копист. След завръщането си започва работа като учител. Създава първата частна художествена галерия в провинцията в дома си. На ул. „Читалищна“ 10 във Велико Търново Каранешев дълги години посреща посетители, които разглеждат галерията и картините му, посветени на старините и историческите забележителности на града и околностите. За желаещите художникът провежда туристически обиколки като екскурзовод. В документите, които откриваме в архива, той се представя като „художник-историк“. Самият той рисува старините, издирва и съхранява документи, свързани с тях. „Рисувах къщата на митрополит Климент (Васил Друмев) в Шумен – една скромна дървена двуетажна паянтова постройка, която събориха, вместо да бъде запазена за сега, защото беше тип на стара българска архитектура. Обградена беше с високи зидове и големи порти, със сачак, както арбанашките къщи. Типично българско чардаче по протежение на къщата откъм двора... Пред къщата хубава поетична градинка с кладенец, също български битов тип, с чакърклия въже и кофа и посадени всички национални селски цветя: чимшир, босилек, ружа, роза, карамфил, гергини... В тази малка, пълна с чистота и аромат градина и бистра, студена вода е отрасъл най-великият български йерарх, на когото ставаше на крака целият руски народ“ (ф. 932К, а.е. 312). Каранешев създава дружество „Дом за изкуство и просвета“ във Велико Търново през 1933 г. Негови членове са интелектуалци от града.

⁴ ДА – В. Търново, ф. 932К, а.е. 316, л. 2.

⁵ Архивни документи на ХГ „Борис Денев“.

⁶ В-к „Занаятчийска дума“, бр. 845, 05.03.1927 г., с. 3, Недялко Каранешев: „Художествено-занаятчийска академия във Велико Търново“.

рително като картина уредбата, живота и работата на училището“, трябва незабавно да се изкаже по организацията ѝ, смята Каранешев. Общо е убеждението, че дърворезбата е с особено предимство.

Още докато се обсъжда идеята да се създаде такова училище в Търново, Недялко Каранешев и Петър Кънчев⁷ започват да водят подготовителни курсове в Габрово. В архива на Каранешев е запазено (а.е. 168) копие на писмо до министъра на народното просвещение от 1921 г., което се отнася до курса и подготовката на бъдещи студенти.

През 1925–26 г., когато се създава институцията, според художниците ситуацията в страната е такава, че е необходимо при изготвяне на програмата да се подходи по различен начин. Двамата споделят идеята за развитие и опазване на „националния български стил“. Това трябва да стане задача на Академията за приложни изкуства във Велико Търново, както и на другите подобни училища в страната.

Първото професионално занаятчийско училище в България е създадено през 1885 г. в с. Княжево, посочва Петър Кънчев, и носи името „Държавна образцова учебна работилница“⁸. Работилницата има четири отдела: столарски, железарски, текстилно-бояджийски и грънчарски. По-късно се развиват самостоятелни училища в различни градове, като Столарското училище в Русе, Железарското училище в Самоков и София, Текстилно-бояджийското в Сливен, Грънчарското в Трън, по-късно и в Троян. Тези училища, подчертава Кънчев, не са създадени по подражание на западни образци, а от нуждите на живота.

Техните възпитаници „учени-недоучени“ стават учители в новооткрити професионални училища. И оттам започва проблемът. Училищата не разполагат с нужния инвентар, нито с помещения за правилното обучение на учениците. Като допълнение на това, учителят не е достатъчно подготвен за предстоящата му работа.

Учителят познава техническата работа, която не изчерпва цялостното решаване на неговата задача, пише Кънчев. Той прави няколко пъти обстойно изложение до министерството, под чието

⁷ Петър Кънчев е роден в Севлиево на 28.08.1875 г. Основно образование до 5-ти клас получава в родния си град. Останал рано без баща и принуден да поеме грижите за болната си майка и двама по-малки братя и сестра, той постъпва на работа като основен учител (1894–95 г.) в с. Потока, Трънска община, Габровска околия. По-късно е приет в новооткритото Рисувално училище в София – три години в общия отдел и две в специализирания по резбарство при проф. Иван Травнишки. Крайната бедност го принуждава да прекрати обучението си, но представя свои творби на общата годишна изложба. Неговите резбарски предмети са забелязани от цар Фердинанд, който купува много от тях и предлага на младия художник да го изпрати на специализация извън страната. Кънчев отказва по две причини – грижите и отговорността за семейството, и от друга страна – не желае да е зависим от царя и да го приемат като „придворен художник“. Изработените от него предмети за изложбата привличат вниманието и на ръководството на Министерството на търговската промишленост и труда дотолкова, че му предлагат работа като пътуващ учител по резбарство, въпреки че не е завършил образованието си в Рисувалното училище. Кънчев се съгласява с условие да бъде изпратен на специализация извън страната, за да получи нужната подготовка за длъжността. Молбата му е уважена и той заминава първоначално за Лиеж, Белгия, където остава три месеца. Прекарва и 10 месеца в частно художествено ателие в Нюрнберг. След това е в Дрезден, Германия, както и 3 месеца в Прага, Чехия. Завърнал се в страната, работи 2 г. като пътуващ учител във Варна. Усетил нужда от допълнителна специализация, Кънчев отново се обръща към Министерството на търговската промишленост. Специализацията, която го интересува, е за позлата на дърво. Тогава се чувства голяма нужда от нея, пише художникът. Кънчев сам избира мястото – Русия, гр. Киев, където остава 10 месеца. През това време се занимава с позлата, боядисване, лакиране, инкрустация, резба. След завръщането си в България отново става пътуващ учител. По-късно е назначен като редовен учител в Русенското държавно средно мебелно училище, където остава 12 год. След войната през 1919 г. напуска училището и открива частно художествено ателие в Габрово, където работи до 1925 г. Някои от значимите творби, които оставя – салонна гарнитура (1918), мебели за заседателна зала на бившата окръжна постоянна комисия, Търново (1924, част от тях в РИМ – ВТ), мебелировка за приемната стая в Дряновския манастир (1928), владишки трон и амвон в ц-вата „Св. Богородица“ в Габрово (1929), иконостас, владишки трон, певници в ц-вата „Всех Светих“ в Тетевен (1939), два големи кабинета на частни лица в Белгия и Швейцария (1930, 1942), пано „Борба“, (1956, музей Севлиево), с брат си Лука Кънчев изработва дърворезбената мебелировка в двореца „Бистрица“ (1911–1912). Изнася лекции по развитието на резбарско изкуство, издирва резбарски образци и тълкува символите по тях. Написва *История на резбарското изкуство* (в ръкопис). Награден е с орден Кирил и Методий I-ва степен през 1953 и 1956 г. Умира през 1958 г. в София.

⁸ ЦДА – София.

ведомство са тези училища. Съобщава, че са необходими и преподаватели художници. Майсторите занаятчии и художниците приложници могат да работят съвместно, когато всеки изпълнява своята задача: художникът – да бъде „душата“ чрез украсата по предмета, а занаятчията – да бъде „тялото“, на което е дал техническата форма. На художниците и занаятчиите остава да променят грубата някогашна форма с усъвършенствана, постигната с по-съвременни инструменти и пособия, като предметите се украсяват с подходящи мотиви.

Изложението на Кънчев е взето под внимание и са назначени учители художници. Професионалната им подготовка, на която той разчита, се оказва недостатъчна, за да се справят с всички задачи, които стоят пред тях. Първата е да съобразят работата си със самата специалност така, че да допълват учителя техник. Когато учителят техник подготви конструкцията – „тялото“, учителят художник трябва да даде „душата“. Но ако не е запознат с орнамента, той няма да може. Учителят художник трябва да познава не само орнаментиката на западните стилове, но и онова, което са създали българските майстори. Негова задача е да направи рисуването приложно (практическо) според специалността на даденото училище. Той трябва да нагоди методите и средствата за обучение, да свърже рисуването непосредствено с техническата работа на ученика. Самите ученици също трябва да осъзнаят необходимостта от това познание, без което предметите, които създават, ще бъдат мъртви и бездушни.

Основен предмет в занаятчийските училища, както и в новооткритото във Велико Търново, трябва да стане рисуването. Рисуването е в основата на всички занаяти, като железарство, столарство, строителство, тапицерство, шивачество, бояджийство, общарство. Навсякъде, където има форма и цвят, има нужда от рисуване и чертане. След като чираците станат калфи и дори след като преминат майсторски курс, те трябва да продължат да усвояват рисуването. Занаятчията има нужда от орнаментално рисуване, от специално чертане и от декорация.

СЪЩНОСТТА НА „НАЦИОНАЛНИЯ“ БЪЛГАРСКИ СТИЛ

„Старото резбарско изкуство“ е заглавието на непубликувана монография на Петър Кънчев. Черновата на ръкописа се намира в личния архив на художника⁹. Трудът на Кънчев не е датиран, но вероятно има замисляно негово продължение със заглавие „Старото резбарско изкуство и насоки в новата резба“, също недатирано¹⁰.

Двата ръкописа, както и други документи от архива, имат за основна тема „националния български стил“. Познаване на този стил, неговото съхранение, развитие и предаване на съвременниците и бъдещите поколения е задачата пред всеки художник учител според Кънчев. Той обяснява как според сведенията и опита, събрани от него, се е зародила и развивала дърворезбата. Началото на процеса се губи във вековете на робство, когато единствените хора, разполагащи с повече свобода, са овчарите, които избират да прекарат живота си в горите. *В гористите красиви местности се е зародило това изкуство*, пише Кънчев. Резбарското изкуство в България тръгва от криваците и кавалите, върху които с овчарското си ножче те обелвали кората на суровото дърво. Върху отсечена лескова (лешникова) или дрянова тояга с такова ножче премахвали зелената кора, а върху обелената повърхност пред тях се разкривали „фигурки“. Увлечени в това, овчарите дали първи самобитни наченки на резбата. Започнали да си устройват състезания – кой по-красиво ще украси своя кривак и гега, хурката и чекръка на избраницата си, която на седенките да показва шарената си хурка и украсения си чекрък. *Овчарят вероятно се е чувствал горд, че е не само овчар, но и даровит майстор, който чрез радостта си като резбар е имал едно духовно предимство пред другарите си*.

По-късно започнали да украсяват и жилището – долапи, сандъци, столчета, врати и тавани. След това украсата се разпространила в най-важната обществена постройка – църквата. Ножчето вече не било достатъчно и се появил нов инструмент, по-подходящ за твърдо дърво и позволяващ по-голяма свобода на работа – Кънчев го нарича „цигански гвоздей“. Основният резбарски инструмент, на който разчитат майсторите и в който се съдържа „чародейна сила на откривателство“, е длетото, защото то дава най-разнообразни линии и форми; с него се дяла така, както се свири с лъка на цигулка, пише Кънчев.

⁹ ЦДА – София, ф.1235К, оп 1, а.е. 79 „Старото резбарско изкуство и насоки в новата резба“.

¹⁰ ЦДА – София, ф.1235 К, оп.1, а.е. 72, л. 17.

Това, което характеризира най-ясно и отличава българския стил в дърворезбата, е **алегорията**. Тя е език, който разказва за живота в миналото чрез своите символи, и „код“, който трябва да остави посланията скрити от гърци и турци, пише художникът. *„Този таен език е служил като сегашните агиттабла“*¹¹. „Агиттабла“ се разполагали в най-посещавания за времето музей, по определението на Петър Кънчев, църквата. Обществената институция, достъпна за широките народни маси, както частните къщи не са. Църквата е мястото, където хората откривали, разбирали и споделяли тези символи. За да бъдат подходящи за *музеи*, в които да се разположат „агиттаблата“, храмовете трябвало да отговарят на едно условие – да бъдат незабележими отвън, но богато украсени отвътре. Като примери за такива „музеи“ Кънчев посочва „Св. Богородица“ в Севлиево, „Св. пророк Илия“ в Русе, „Св. Троица“ в Кюстендил.

Най-често използваните алегорични мотиви са листа, плодове, цветя, птици, животни. Присъстват и влечуги като крокодил и змия, а също и ангели, човешки фигури и фантастични животни. Крилатият лъв с гущерообразно тяло и корона (змей) е символ на добрия гений. Ламята е символ на злото, разрушението и невежеството. *Ламята е фантастично животно – крокодил, делфин, прилеп, змия. Понякога тя има крокодилско тяло и глава с делфинова муцунка, или е представена с рога на бик. В други случаи крилата са прилепови или птичи, но с редки пера, а завършека на опашката е на змия*.¹² Ламята, продължава с обяснения Кънчев, е вид крилат змей, подобие на едновременно крилат гущер, който, докато лети, издава шум от движението на ципестите крила и търкането на люспите. От търкането се образува електричество.

КАК СЕ СТАВА МАЙСТОР – РИТУАЛЪТ

В монографията си Кънчев описва церемонията по ръкополагане на един майстор и приемането му в еснафа. Резбарските школи в България и Македония са имали правила за приемане на ученици и обучението им, като всяка школа е била почти фамилна – чужди на фамилията деца били вземани за чираци само ако покажат особени заложби. Чиракът е трябвало да остане при един майстор, без да има право да се мести. След завършване (на един от двата големи празника Димитровден или Гергьовден) чиракът е повишаван в калфа и му е обявявано възнаграждение. Като калфа кандидатът остава в период от 4 до 6 години, в които трябва да се докаже. Когато това се случи на Димитровден или на Гергьовден, резбарският еснаф се събира в църквата и се отслужва литургия. Майсторите сядат в църковния двор, а в средата между тях застава калфата. Гологлав и с наведени очи, той представял творбите си. Първомайсторът на фамилията, при когото е учил занаят, ставал пръв и давал атестация за своя ученик. Другите майстори разглеждали творбите му и ако е одобрен, председателят го прегръщал и целувал по челото като знак, че е достоен да бъде приет. Накичвали го с чемширово клонче, за да е здрав и плодovit като листата на чемшира. После кандидатът целувал ръка на председателя и давал клетва, че ще пази законите на еснафа и ще се подчинява на наредбите му. След това неговият учител го е прегръщал и поздравявал с: *честито, майсторе, да си жив и здрав... да ме надминеш като майстор, което ще бъде моя гордост*¹³. Калфата благодарил и искал прошка от него. След това ритуалът продължавал по същия начин с останалите членове. Новопровъзгласеният майстор трябвало да влезе в църквата и да даде обет за трудолюбие и честност. После той е канен да седне при останалите и му давали уставът на еснафа. Ако не го спазва, или се провини по друг начин, се събира част от сдружението и го наказва с мърне и глоба: 1–2 оки дървено масло или восък за свещи. Ако обвинението е голямо – оплакване от недобросъвестно свършена работа, се наказва с последно предупреждение. Ако оплакването се повтори от трима души, се събира майсторският съд. Този съд публично пред еснафа отнема на провинилия се правото на самостоятелна работа най-малко за три години. Ако за този период той се промени, правото му се връща. В старите архиви, пише Кънчев, рядко се срещат сведения за провинили се майстори резбари.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Създателите на националния български стил – старите майстори – са правели сами своите композиции и планове за общата конструкция. В предметите влагали от своята вътрешна сила и колкото

¹¹ ЦДА – София, ф.1235К, а.е. 75, л. 11.

¹² ЦДА – София, ф.1235К, оп. 1, а.е. 75, л. 70.

¹³ ЦДА – София, ф.1235К, оп. 1, а.е. 64, л. 12.

повече частици са излъчени, толкова предметите им ставали по-слънчеви и желани. Те не са разчитали на академици, които не познават същността на работата им. Хората някога, пише Кънчев, са имали само любов, труд и вяра – три неотменни закона във всяко духовно и материално творчество. Днес много от паметниците от миналото, създадени от тези хора (наследството на които Недялко Каранешев и Петър Кънчев се стараят да съхранят), не съществуват, или съществуват в променен вид¹⁴.

Проектът *Академия на приложните изкуства* във Велико Търново не завършва с успех, но усилията да се изгради такъв вид училище показват, че през 20-те год на XX в търсенето на национален български стил и идентичност е водеща мотивацията за инициаторите му.

Сградата на училището

Сградата на Боруна. Арх. Христо Тотев

¹⁴ Недялко Каранешев рисува стари къщи в Търново и Арбанаси, както и стари църкви, като „Св. Димитър“ във Велико Търново преди голямото земетресение през 1913 г. Тази църква е образец на български стил за архитектура и стенопис от времето на Второто българско царство, пише Каранешев. През 1917 г., няколко години след земетресението, той описва пълния със сено двор, в който пасат овце сред отломки от някогашната красива сграда и от автентичните стенописи, за които никой не се е погрижил.

Петър Кънчев и Недялко Каранешев

Недялко Каранешев и Илия Крунев, избран за директор на училището

Багрилов герб

*Недялко Каранешев в своята галерия
на ул. „Читалищна“ 10 във Велико Търново*